

Знову товариство «Просвіта» у Конотопі відновило свою діяльність лише за часів німецької окупації – у квітні 1942 р.

Джерела та література

1. ДАСО. Листівки. № 2672.
2. ДАСО. Ф. Р-4565. Оп. 1. Спр. 23. 12 арк.
3. ДАСО. Ф. Р-4565. Оп. 1. Спр. 25. 6 арк.
4. ДАСО. Ф. Р-4565. Оп. 1. Спр. 30. 44 арк.
5. ДАСО. Ф. Р-4565. Оп. 1. Спр. 102. 6 арк.
6. ДАСО. Ф. Р-4565. Оп. 1. Спр. 905. 12 арк.
7. ДАСО. Ф. Р-4565. Оп. 1. Спр. 915. 25 арк.
8. ДАСО. Ф. Р-7641. Оп. 5. Спр. 70. 68 арк.
9. ДАСО. Ф. Р-7641. Оп. 1. Спр. 322. 40 арк.
10. ДАСО. Ф. Р-7641. Оп. 5. Спр. 887. 136 арк.
11. До Шевченківських Роковин. Кооперация и жизнь. Конотоп, 1919. № 5. С. 4–5.
12. Конотопська повітова українська вчительська спілка. Черниговская земская газета. 1918. № 41–42.
13. Кооперация и жизнь. Конотоп, 1919. № 2. 15 явря. С. 18–19.
14. Кооперация и жизнь. Конотоп, 1919. № 5ю. 1 марта. С. 2.
15. Кооперация и жизнь. Конотоп, 1919. № 7. 1 апреля. С. 19–20.
16. Кооперация и жизнь. 1919. № 8. С. 11.
17. [Коряк] Торський В. Українська державність і нова роля «Просвіт». Харків: Рух, 1918. 72 с.
18. Нова Рада. 1917. № 24. 27 квітня.
19. Нова Рада. 1917. 6 липня.
20. Олійник Т. «Просвіти» на Україні. Нова громада. Харків. 1917. 30 листопада.
21. Рада. 1913. № 193. 24 августа.
22. Синявський О. Просвіта. Рідне слово. 1917. 3 червня.
23. Справоздання Товариства «Просвіта в Чернигові за 1907 рік. Чернигов, 1908. С. 21–22.
24. Черниговская земская газета. 1917. № 30. 14 апреля.
25. Черниговская земская газета. 1917. № 37.
26. Черниговская земская газета. 1917. № 74.
27. Черниговская земская газета. 1917. № 82–83. 27 октября.
28. Черниговская земская газета. 1917. № 90–91. 24 ноября.
29. Черниговская земская газета. 1918. № 5–6.
30. Черниговская земская газета. 1918. № 7–8.
31. ЦДАВО України. Ф. 2581. Оп. 1. Спр. 161. 235 арк.
32. ЦДАВО України. Ф. 2201с. Оп. 2. Спр. 367. 186 арк.
33. ЦДАВО України. Ф. 2201. Оп. 2. Спр. 380. 45 арк.

Батюк А.О.

До історії діяльності Бахмацького вечірнього робітничого факультету

Перші радянські десятиліття завжди викликали підвищену зацікавленість дослідників. Це був час грандіозних експериментів у всіх сферах буття, сміливих і нерідко утопічних проєктів формування нового радянського стилю повсякденності. З утворенням нової держави знищувалося все старе і звичне для життя, втрачалися колишні ідеали, руйнувалася предковична система цінностей. Разом з тим цей етап нашої історії, описаний у тисячах книг, просвічений вздовж і впоперек вченими і поетами, ще залишається значною мірою загадковим.

Досі мало дослідженими залишаються деякі аспекти освітньої політики даного періоду. Більшість істориків, серед яких Лаврут О.О., Рябченко О.Л., Щупак І.Я. та інші, досліджували життя та становище студентів вищої школи 20–30 рр. Однак не забуваймо, що потрапити на студентські лави тоді було зовсім непросто, попередньо треба було отримати базові знання в закладах нижчого рівня, до яких відносились і робітничі факультети (робітфаки). А от існування цих установ фактично не висвітлене в науковій літературі. Отож, дана стаття має на меті заповнити один з пробілів вітчизняної історії на прикладі функціонування Бахмацького вечірнього робітфаку при Ніжинському інституті соціального виховання. Тема є актуальною, оскільки значення освіти помітно зростає у переломні для суспільства періоди, до яких відноситься й наше буремне сьогодення. Від того, якою буде професійна підготовка молоді генерації, які світоглядні й моральні цінності вона сприйме, значною мірою залежить майбутнє країни.

Історія існування робітничих факультетів розпочалася з Постанови Народного Комісаріату Освіти № 443 «Про організацію робітничих факультетів при університетах», яка набрала чинності 11 вересня 1919 року. В ній говорилося: «З метою надання робітникам і селянам можливості використовувати своє право вступу до вищих навчальних закладів, колегія відділу вищої школи постановляє відкрити при університетах Республіки під-

готовчі курси, що мають на меті підготовку в найкоротший термін робітників і селян у вищу школу, присвоївши їм назву «робітничих факультетів» [9].

Перед робітфаками було поставлено два завдання: швидко, без відриву від виробництва, підготувати робітників та селян до вищої школи, одночасно «пролетаризуючи» їх. Тому на робітничі факультети приймалися робітники, селяни та колгоспники. Помилковою є думка, що робітфаки були одним із заходів політики ліквідації неписьменності, адже декрет про створення лікнепів був виданий аж через чотири роки, 14 серпня 1923 р. [1].

Вже з 1921 року в Україні було відкрито 12 робітничих факультетів, на яких навчалося 2400 студентів, а з 1926 року відкрив двері для студентів і Бахмацький вечірній робітфак. Створений він був при Ніжинському інституті соціального виховання (сучасний Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя) [ДАЧО, ф. Р-6123, оп. 1, спр. 78, арк. 25]. Почерпнути інформацію про діяльність цієї установи вдалося в Ніжинському відділі Чернігівського обласного архіву, в якому зберігається 538 справ, що містять цінну інформацію стосовно існування факультету з 1928 по 1936 рік.

Для навчання, до факультету приймалися робітники і селяни переважно за відрядженнями чи рекомендацією партійних, комсомольських і профспілкових організацій. З викладачів закладу створювалася приймальна комісія, яка проводила агітаційну роботу серед працівників різних відділів районної адміністрації, залізничників та в партійних осередках. Від вступників вимагалось лише вміння читати, писати та знати чотири арифметичні дії. Навчання на факультеті забезпечували особам віком від 16 років, які закінчили хоча б декілька класів масової школи, тобто не мали повної загальної середньої освіти [ДАЧО, ф. Р-6123, оп. 1, спр. 223, арк. 13].

Набір студентів тривав із 29 серпня по 15 вересня, тоді як навчання розпочиналося вже з 9 вересня [ДАЧО, ф. Р-6123, оп. 1, спр. 223, арк. 2]. При вступі студенти заповнювали анкету, в якій вказували стать, вік, місце проживання і соціальний статус. Протягом першого року діяльності факультету, до нього зарахували 178 студентів, жінок серед них було лише 38, тобто лише п'ята частина. В наступному році зарахували 199 студен-

тів, жіноцтва серед них – 45 осіб, тобто ситуація не змінилася [ДАЧО, ф. Р-6123, оп. 1, спр. 1, арк. 5]. За етнічною приналежністю переважали українці, хоча навчалися там і росіяни, білоруси, поляки та євреї [ДАЧО, ф. Р-6123, оп. 1, спр. 97, арк. 8].

Соціальний статус при вступі мав дуже велике значення. Оскільки освітня політика була спрямована на поширення знань серед селян і робітників, то заможних в лави робітфаківців не пускали. Щоб оминати це обмеження, вони вказували в анкетах неправдиву інформацію. Наприклад, студента четвертого курсу Антона Чабана, який приховав від комісії свій справжній соціальний стан, було виключено без права вступу в будь-який навчальний заклад. Висновок педагогічної ради відносно цієї ситуації говорив, що Антон «назвався середняком, а в дійсності куркулем був; мав до революції 40 га землі, млин з двигуном і використовував найману працю» [ДАЧО, ф. Р-6123, оп. 1, спр. 223, арк. 8].

Термін навчання тривав чотири роки. Відповідно до робочих планів, які збереглися, мова навчання була українською [ДАЧО, ф. Р-6123, оп. 1, спр. 1, арк. 1]. Слухачі робітфаку забезпечувалися стипендіями трьох категорій 25, 35 і 45 крб. в місяць, залежно від матеріального становища і успіхів у навчанні [ДАЧО, ф. Р-6123, оп. 1, спр. 223, арк. 14]. За байдуже ставлення до академічних курсів стипендію урізали або знімали взагалі. За зривання навчального процесу та негідну поведінку у гуртожитку, який надавався іногороднім студентам (з навколишніх сіл та Конотопа), передбачалися догани і виключення, а за заборгованість у навчанні – переведення на курс нижче [ДАЧО, ф. Р-6123, оп. 1, спр. 1, арк. 1]. Успішність протягом першого навчального року була дуже низькою, становила лише 40% від норми [ДАЧО, ф. Р-6123, оп. 1, спр. 223, арк. 2].

Посада директора установи була виборною. Спочатку завідував Бахмацьким робітфаком В. Гончарук. Він часто їздив у відрядження по селах Бахмацького і Борзнянського районів, за його відсутності справи вела заступник Полонська З.В. 3 липня 1933 року вона зайняла посаду директора [ДАЧО, ф. Р-6123, оп. 1, спр. 223, арк. 14]. Навчальним процесом керувало дев'ять вчителів. Викладали вони: українську мову і літературу, російську і німецьку мови, історію, географію, математику, хімію, фізику, біоло-

гію і фізкультуру. Додатково читався ряд політично-спрямованих предметів (політекон, основи марксизму, ленінізм, держустрій і тд.). Окрім отримання теоретичних знань, студенти проходили практику в колгоспах сіл району [ДАЧО, ф. Р-6123, оп. 1, спр. 1, арк. 5]. Навчання велося без відриву від виробничого процесу, більшість студентів вдень працювали, а ввечері навчалися.

Оскільки робітфак відповідно до постанови № 443 користувався правами повноцінного факультету, то на ньому постійно діяла студентська рада, представників у яку обирали серед найактивніших студентів («сударників»). Вона випускала щомісячну газету «Ударник учоби», в якій висвітлювались різні події з життя факультету, друкувались твори відмінників і критикувалась неналежна поведінка студентів і їх незадовільні оцінки [ДАЧО, ф. Р-6123, оп. 1, спр. 501, арк. 3].

По закінченні робітфаку видавалось посвідчення, в якому вказувалося, що студент набув знань в обсязі програми НКО УСРР для середньої школи (робітфак). Посвідчення студенти заповнювали самостійно, за усталеною формою [ДАЧО, ф. Р-6123, оп. 1, спр. 538, арк. 1-59].

В 1932 році було відкрито філію Бахмацького робітфаку в Батурині. Це було зроблено скоріш за все, щоб зменшити кількість іногородніх, а разом з тим і витрати на гуртожиток. Розміщувався Батуринський вечірній робітфак в приміщенні Покровської церковно-парафіяльної школи. Завідував ним Бондар Ф.Я, а викладацький колектив складався із 5 вчителів: Тарана Н.І., Небощицького М.З, Пашенка М.І., Косенка П.П. та Троїлова І.Д. [ДАЧО, ф. Р-6123, оп. 1, спр. 223, арк. 2]. На жаль, не відомо, яку освіту мали всі викладачі, але, наприклад, Небощицький М.З. мав педагогічну освіту Суразької семінарії Чернігівської губернії та філологічну освіту Ніжинського інституту соціального виховання, дворічний досвід роботи завідувачем Сем'янівської школи на Конотопщині та вісімнадцятирічний досвід вчителювання та завідування у Батуринській школі II ступеня [10, 3].

Навчання велося за тими ж робочими планами, що і в Бахмачі. На 1933-1934 навчальний рік планувалося забезпечити набір до робітфаку – 210 чоловік, 60 в Батурині, решту в Бахмачі, та фактично цифри були меншими [ДАЧО, ф. Р-6123, оп. 1, спр.

223, арк. 13]. Батуринська філія дала можливість двом випускам студентів навчатися – в вищих навчальних закладах. У фондах заповідника «Гетьманська столиця» збереглося фото випуску 1937 р.

Потреба в робітфаках поступово почала зникати, і студентів приходило туди все менше. На Бахмацькому факультеті значно почастишали догани і виключення за заборгованість у навчанні, зривання навчального процесу і недопустиму поведінку в гуртожитку. Як наслідок, у 1936 році робітфак було закрито, а на його базі, в тому ж приміщенні створено вечірню школу. Бату-

Випуск II курсу Батуринського робітфаку. Фото 1937 р.
Фонди НКЗ «Гетьманська столиця».

ринська філія проіснувала до 1937 р. і також була ліквідована.

Звісно, не можна стверджувати про те, що найбільша кількість вступників до вищої школи потрапили туди завдяки робітфакам. Значна частка абітурієнтів (переважно міське населення) закінчували професійні школи, трудові школи або отримали домашнє виховання, підготовка ж через робітфаки посідала останню позицію [8, 8]. Однак, для селян робітфаки відіграли ключову роль. До того ж, стипендія за сумлінне навчання значно полегшувала життя не лише студента, а й його сім'ї, а в тяжкі голодні 1932-1933 рр. взагалі допомогла вижити.

Джерела та література

1. Всероссийский Центральный Исполнительный комитет. Декрет от 14 августа-1923 года О ликвидации неграмотности [Електронний ресурс]. – 1923. – Режим доступу до ресурсу: http://intellectinvest.org.ua/content/userfiles/files/social_history_pedagogic/official_documents/Dekret_O_likvid_negramotn_1923.pdf.
2. ДАЧО, ф. Р-6123, оп. 1, спр. 1, 8 арк.
3. Там само, спр. 78, 26 арк.
4. Там само, спр. 97, 35 арк.
5. Там само, спр. 223, 19 арк.
6. Там само, спр. 501, 89 арк.
7. Там само, спр. 538, 59 арк.
8. Лаврут О.О. Студентство Радянської України в 20-ті роки ХХ ст. [Текст]: автореф. дис. . . канд. іст. наук: 07.00.01 / Лаврут Ольга Олександрівна; Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2004. – 19 с.
9. Постановление Народного Комиссариата Просвещения. Об организации рабочих факультетов при университетах [Електронний ресурс]. – 1919. – Режим доступу до ресурсу: <http://istmat.info/node/38480>.
10. Сердюк Н.Ф. Реабілітований історією / Н.Ф. Сердюк // Слово Гетьманської столиці. – 2015. – №3. – С. 3.

Бахтіна С.А.

**Відродження пам'яті про козацькі часи
на Слобожанщині. XVII–XVIII століття
на мапі Харківської області**

Глобальні політичні зміни 90-х років ХХ ст. спричинили за собою переосмислення багатьох етапів нашої вітчизняної історії, в тому числі відродили інтерес до історії XVII–XVIII ст. Період козацтва на Слобожанщині – найбільш невивчена частина історії. Переселення на територію Дикого Поля жителів правобережної України і Наддніпрянщини пов'язано з нестерпними умовами життя на землях підконтрольних польській шляхті, розправами над православними. Це був час безперервних козацько-селянських повстань, війн, поразок, укладення миру, нових військових зіткнень.

Люди великими групами приходили на незаселені, вільні землі. Їх поселення отримали назви слобід, звідси край став Слобідським, а самих переселенців називали черкасами. З середини XVII століття починається заселення краю і російськими

служилими людьми. Про це свідчать збережені назви сіл Черкаські Тишки (1656), Руські Тишки (1663), Черкаська Лозова (1663), Руська Лозова (1647).

Імена більшості керівників переселенців збереглися в древніх актах, а частіше в легендах. Так, на річці Вовчі Води (так тоді називали річку Вовчу) з'явилася група переселенців на чолі з Мартином Старочудним, яка увійшла до складу сторожової служби від Нежегольського городища. Черкашенін Мартин отримав царське «соизволение» «на річці Вовчі Води» будувати слободу, а жити закликає свою братію черкас з задніпрянських міст. Так було покладено початок місту Вовчанську (1674) [4; 17, с. 108–109].

Селище Великий Бурлук засноване у 1672 році. Вважається, що 390 сімей козаків-наддніпрянців з отаманом Скиданом (правою рукою Я. Остряниці), прийшли у пошуках місця, де можна було б набутися волі. Зупинились біля річки Бурлук (татарською мовою «великий бруд», «болото»), де і заснували нову слободу. В ознаменування 335-річчя заснування слободи Великий Бурлук (2007) був встановлений пам'ятний знак засновнику слободи отаману Скидану. Одна з вулиць сучасного селища Великий Бурлук отримала ім'я отамана Скидана [2; 13, с. 178; 12, с. 49].

1638 р. під час невдалого бою під містечком Жовниним з поляками гетьман Яків Острянін (Яцько Остряниця) прорвав оточення з найбоєздатнішими козаками і, перепливши річку Сулу, втік з поля битви на Слобожанщину, кинувши інших напризволяще [1, с. 95; 11], поселився на місці сучасного Чугуєва [19, с. 183], а в 1639 р. цар Михайло Федорович жалує гетьмана Запорізького Якова Остряніна Салтівським юртом [19, с. 179, 267; 17, с. 108], де він поселив своїх черкас. Козаки зорганізували у Чугуєві військо на зразок гетьманського, але вони залежали від московських воевод. Незабаром почалися невдоволення. Сам Остряниця викликав серед козаків обурення своєю «угодівською» політикою супроти Москви, і в 1641 році козаки його забили і зовсім залишили Слобожанщину. На Салтівському городищі у 1659 році вже мешкало 670 чоловік козаків на чолі з отаманом-осадчим Іваном Андрійовичем Семеновим (Семененком), які звернулися до царя з проханням дозволити будувати фортецю. Дозвіл одержали. Острог збудували в той час в Салтові мешкали козаки-черкаси, москалі, а також калмики, цигани, євреї [1, с. 99].